

Nedka Kapralova

(Bulgaria, Institute of Literature, Bulgarian Academy of Sciences)

Linguistic Disputes: Gerov vs. Bogorov

Abstract: The shaping of the Modern Bulgarian language was of major importance to the raising of the cultural level of the Bulgarian people and was thus a main concern for all the writers of the Revival period. This complex and continuous process of the formation of the modern language was cause for a lot of controversy, disagreement, attacks, and harsh criticism, all in search for the right choices, those that would bring about the greatest benefit. Ivan Bogorov and Nayden Gerov were two of the writers involved in such a controversy.

Keywords: Bulgarian National Revival, literary language, linguistic disputes

Недка Капралова

(България, Институт за литература, БАН)

Из езиковите полемики: Геров срещу Богоров

Възрожденският спор за езика е познат и многократно разискван в българската наука, резултатът от него – създаването на съвременния български книжовен език – също. Но докато се стигне до този резултат е изминат дълъг път, по който е имало и съгласие, и разбиране, но много повече нападки, някои дори невъздържани. Такъв е случаят и с книгите на Иван Богоров, станали предмет на жива полемика: *Математическа география* (1842), *Всеобща география* (1843), *Първичка българска граматика* (1844), *Първичка българска словница*, II изд. (1848), *Кратка география математическа, физическа и политическа* (1851), в които той излага възгледите си по книжовния въпрос.

Първите критически реакции се появяват още веднага, през 1842 г., и са дело на Найден Геров, който е провокиран от предговора към *Математическа география*, представляващ, всъщност, малък трактат по граматика на новобългарския език. В отговор Геров публикува брошурата *Няколко думи за преводът на Математическата география на г. Ивана А. Богоева, написани от Найдена Герова*, издадена в Одеса през същата година. По това време и двамата са ученици в Ришельовския лицей в Одеса, Богоров е на двадесет и четири години, а Геров – на деветнадесет. В полето на българската култура навлиза ново поколение, което на свой ред се залавя да отговори на нуждите на обществото. И то заявява присъствието си с впечатляваща ангажираност и осведоменост.

В *Няколко думи...* Геров е добронамерен. След като изразява благодарността си към преводача за толкова полезната за българското юношество книга и подчертава, че всички трябва да уважат труда му, той разбива един по един аргументите на Богоров по езиковия въпрос, изложени в „предисловието, испещрено с различни правила за правописанието, според които нашът литератор с и н а п р а в и л (подчертаното мое – Н. К.) *Ново-Българский език*” (Геров 1842: 5/Геров 1842: 5). С пълно право и с изумително за един деветнадесетгодишен младеж езиково чувство Геров пита защо

„география”, а не „землеописание” и пояснява, че „първата дума малцина ще разберат, а втората е ясна за всички”. Правилни са забележките му и за членната морфема, и за вметнатите полугласни, и в някои наблюдения по историческа граматика. Така Геров написва 25 страници коментар към един предговор от три страници и половина и по повечето въпроси мнението му съвпада с това на днешното езикознание. Кое то ясно говори както за безпогрешното му езиково чувство, така и за равнището на подготовката му, а така също и за гражданската му позиция. Не липсва и чувство за хумор, макар и малко хапливо, като в следния пасаж:

Най-после подписът на г. Богоева: *Иван Андреа Богоев* показва, какво той ся е учил най-напред в Гръцко училище, та са го викали там *Йоаннис Андреа*. Ако да ся беше учил в Българско училище, то щяха да го нарекат *Иван Андреев* и той до сега щеше да си ся нарича тъй, а не *Иван Андреа*. Може да рече г. Богоев, че това *Андреа* е Славянският родителен падеж от Андрей. Ако да е това така, то като пише той Български, таче и по някой път блъска и такива Славянщини, езикът му ще стане Славяно-български; а то сам той си ся смее в предисловието си на ония, дето имат Славяно-българският език, и употребяват *аго* и *ому*, ако и да го употребяват в някои места правилно (Герв 1842: 20-21/Герв 1842: 20-21).

Към разсъжденията по езиковия въпрос се прибавя и коментарът за спомоществанието за книгата, като важен елемент от рецепцията ѝ и смятам, че коментарът на Герв и в този случай е показателен:

Като свърши человек предисловието и обърне едно листо, най-напред ще види това: „Имена Гг. Благоволивших подписаться на сию книгу”. Види ся, че г. Богоев е писал и Руски в Географията, за да му бъде пъстра. Но като прочете и по-долу имената на спомоществателите, та види, че освен няколко Руси, дето са подписали сичките 36 книги, Българите подписали само 79, наистина не може да бъде равнодушен. Г. Богоев не е приял достойна мздь за трудът си. Потребно е да ся възмездяват прилично такива работи, та тогава да ся надеяме да видим по-скоро и мы на наш език различни книги, а инак никога не щем излезем на глава. Това, дето нема много спомоществателе, може да ся е случило, защото досега г. Богоев не бе известен и не е печатал друга книга. Сега ся надеяме да видим в другите части на Географията му, за които е издал обявление, да му помогнат Българите така усердно, каквото са помагали досега и за други някои книги (Герв 1842: 22-23/Герв 1842: 22-23).

И Герв завършва оценката си с пожеланието да излизат повече такива книги, като подчертава, че той е написал всичко това единствено с желанието да похвали автора и да му помогне.

Що се отнася до спомоществателите на Богоров за *Математическа география*, освен малкия им брой, само от Одеса, макар и с изобилие от видни за епохата личности (архиепископ Херсонский и Таврический Гавриил, Новоросийский и Бессарабский Генерал-Губернатор Граф М. С. Воронцов, Генерал от Инфантерии Инзов, Тайний советник А. С. Стурдза, граф С. М. Воронцов, Статский советник С. В. Сафонов, Надв. Сов. А. А. Скальковский, Профес. Риш. Лицея М. А. Соловьев, д-р П. Берон, С. М. Тошков, С. Д. Тошкович, Госпожа А. Тошкович, Е. Д. Мутев, Н. М. Тошков, Г. и Х. Тошкович, В. П. Палаузов, Н. Герв, Д. Н. Кокаланов, В. С. Джелалский, Б. Петков¹), трябва да отбележим като особено показателен факт за

¹ Посочвам имената и титлите на спомоществателите според оригинала в публикуваните списъци.

започналия конфликт между поколенията отсъствието на Васил Априлов, който в същата тази 1842 г. подписва голям брой екземпляри от *Месецослов* на Хр. Костович Сичан-Николов.

Спомоществателите на Богоров най-често са малко. За *Първичка българска граматика*, издадена в 1844 г., когато Богоров е учител в Стара Загора, са подписани 588 книги от 17 селища. Сред имената на спомощниците не виждаме тези на д-р Петър Берон от Крайова, нито на Ботю Петков, изобщо прави впечатление отсъствието на някои видни личности, подкрепили две години по-рано *Математическа география*. Може да се допусне, че това е израз на своеобразна отрицателна реакция срещу автора. А единствените ученици са от Шумен: 5-ма на Сава Филаретов и още 39-ма на неговия подидаскал; няма нито един ученик от Стара Загора: нито един негов ученик не е спомоществател за тази граматика!

Богоров преиздава граматиката си през 1848 г. със заглавие *Първичка българска словница*. Този път книгата му започва с мото, предговор и книжовен предговор. В предговора авторът обяснява, че преиздава своята граматика, основана на народния говор, защото първото издание е свършило и сега издава второ, поправено, за което ще се радва да бъде прието като учебник в българските училища. Книжовният предговор е озаглавен „За равнописанието на езикът ни” и в него Богоров обяснява своята позиция на поддръжник на становището, че новият български език трябва да се опира на живия народен говор, но влиза в противоречие със себе си, застъпвайки тезата, че в българския език има падежи, като по този начин се връща към състоянието в старобългарския език, за което критикува други автори като Ив. Момчилов и Хр. Павлович. Убеден в собствената си правота и непогрешимост и в недостатъците на другите, Богоров си позволява да „хвали” Ив. Момчилов така:

Горереченото еровско Равнописание са види да е прифатило и г. И. Н. Момчилов, който го е употребил в неговата „Писменица на Славянския език”, една книга, достойна за похвала и подарена на Българското юношество, за която не ни са падаше друго нещо да говорим, освен горещи благодарности на съставителят ѝ, без да я гледаме каква е, според притчата: „на подарено пърле зъбите са не гледат”, нъ като я попрочите човек и поиде къде крайт ѝ, вижда повече от осемстотин помощника, което нещо ни прави да са радвами и ни задължава от страна на нашето юношество да я поразгледаме и да кажем нещичко и за нея (Богоров 1848: к-ка/Вогоров 1848: k-ka).

Следват „доброжелателни” критики към Момчилов и Хр. Павлович, все „за доброто” на нашата книжовност. За да смекчи суровите си присъди, Богоров завършва критическия си преглед с молба за прошка:

Да ни прощават нашите четци за тва що казахми, което направихми не с мисъл да докараме раздели между учените ни, а каквото да са побуди всякой от тях да издирва по-правото и по-доброто, тогава става лесно и сговорът на Равнописанието. Заради това са мъчихми и писахми, не какво знаяхми и можахми, каквото казват някои си, а както трябва и е прилично, че сега е време га пишем да разсъждаваме добре (Богоров 1848: кв-кг/Вогоров 1848: kv-kg).

Второто издание на граматиката на Богоров е подкрепено още по-слабо от първото. То излиза със спомоществателството на 226 мъже от 5 града (Цариград, Стара Загора, Варна, Габрово и Калофер), подписали 345 екземпляра. Въпреки това, авторът се надява и новото издание да се въведе за изучаване в училищата.

Кратката география, излязла в 1851 г. има 232 спомоществатели от 12 селища, подписали 455 екземпляра. Сред тези 232 мъже виждаме няколко известни имена, няколко учители, малко ученици, сред всички се откроява Ботю Петков от Калофер, подписал 100 екземпляра.

Богоров се е надявал, очаквал е като признание за положения от него труд книгите му да се въведат като учебници, както казва в предговора към *Първичка българска словница*:

А колкото откъм наша страна, щем са зарадвами твърде много, ако би да видим, че ся введе в училищата (каквото и първото изваждане), което щем имами голяма мзда и ще ни подбуди да извадим и други потребни книги (Богоров 1848: б /Bogorov 1848: b).

Преценявана от днешна гледна точка, граматиката на Богоров страда от доста тежки недостатъци. Основана изключително на родния му говор, с широко застъпване на краесловното стесняване на гласните, с омофония между това стесняване и стари падежни форми, с явна невъзможност да види очевидното – че в новобългарския език падежи няма, а където ги има, те са мъртви, непродуктивни форми, граматиката на Богоров не е можела да бъде приета с отворени обятия.

В подкрепа на такава хипотеза идват две дописки от 1851 г., поместени в *Цариградски вестник*, едната от които е подписана от Н. Геров с псевдоним Млъчан. В този свой отзив, няколко години по-късно, той вече не е добронамерен. Критиката му е жлъчна:

Тия дни падна нам на ръце книга със заглавие *Кратка География Математическа, Физическа и Политическа. От И. Андреева. Букурещ. В И. Копайникова Книгопечатня, 1851*. Право да си кажем, не ни стигна тръпение да прочетем всичката тая книга, и доста бе да я прегледаме сам-там, та да ся уверим, че г-н Андреев още не е познал, что трябва да има човек, за да може да напише за света някаква книга. Знаем усердието на г-на Андреева, с което той ся подвизава на писменното поприще, та с жалост гледаме, че т о й н е щ е н а у ч и б л ъ г а р с к и й я з и к (разредката тук и по-долу моя – Н. К.), и колкото повече пише на тоя език, толкова повече ся побръква в него, та никак вече не можем да му ся надеяме да стане писател. Г-н Андреев, види ся, не разумява това, та ся обрича занапред йоще много книги да издаде на свят. Съвършена правда има оний, който е рекль: „мъчно е да познае човек себе си”. И наистина, ако да бе лесно това, то и г-н Андреев щеше да си земе мярата от оная География, която е напечатал със заглавие „Всеобща География за децата. Белград. В Княжеско-Сърбската Типография. 1843”, та не щеше да издава сега нова. Ако да бе познал той, че оная, така добре на Руски написана География, с превода развали така, каквото да не може да ся употреби, то вероятно не щеше да пише и друга. Таково е, кога човек връши работа, от която не отбира, каквото г-н Андреев седнал да превожда География от Руски, без да отбира от тая наука и без да разумява добре руски език. [...]

Доста ще бъде да ся разметне само пръвий образ на новата География, что е сега издадена, та да ся покаже, че г-н Андреев никак не отбира от тая наука и н и к а к н е з н а е Б л ъ г а р с к и й я з и к. Чюдиме-ся как той сам не разумява това, а е издал обявление, че ще печята Граматика на Българский език. Два пъти ся е подигравал той с Българский език, иска и третий път да го клъчи и да го мачка, кактому дойде на ум. Пръвите

две негови Граматики показаха, че той не отбира что е Граматика, та затова никой не ся обади да му каже нищо, и то му ся стори, че е Граматический Наполеон, та поиска още и третий път да ся покаже. Добре! Щем го видим и щем кажем кой е и какъв е (Геров 1851/Gergov 1851).

След няколко броя *Цариградски вестник* помества друга дописка, подписана от Драгойски, която пък е насочена срещу Геров. Не защото споделя възгледите на Богоров, а защото смята критиката на Геров за прекалено остра във време, когато българската книжовност се нуждае от много, много книги, та не бива малкото и без това книжовници така да се нападат. Личи неизказано недоволство от направеното от Богоров, но акцентът е другаде и укорите срещу Геров са остри.

Полемиката по въпросите на езика между Иван Богоров и Найден Геров е особено ценно свидетелство – тъкмо поради съхранения си диалогичен характер – за сложното поле на взаимодействия и взаимоотношения, в което се създава новобългарският книжовен език, и където рецепцията на Богоровите книги е белязана последователно от добродушна насмешка, раздразнено очакване, дължащо се на неудовлетворена първоначална нагласа; критика, на моменти сурова, неприемаща и оборваща изказаните от него твърдения; търпимост, проявена в едно отложено очакване; слаб интерес от страна на изявените личности; слаб интерес от страна и на тези, за които най-вече са били предназначени тези книги – българските юноши, – засвидетелстван от спомоществателските списъци; както и от една смесица от огорчение, смущение, надежда и пожелания за успешни усилия, изразена от редактора на *Цариградски вестник*, публикувал дописките, който заявява своето дистанцирано, но показателно становище в няколкото реда, предшествващи отзива на Геров:

Един от нашите Болгарски учени прати ни следующото изложение, моли ся да го вместим във вестника си; и мы ся склонихми на това, не, като че ся согласявами с духа на мнението того сочинителя, но защото имами обещание да вмястявами все щото ся относя за книжнината и доброто поведение на нашите еднородни, стига да нема нещо противно на благочинието и на Раядското наше състояние. Колкото за Г-н И. Андреева, мы го почитами, като личнаго нам познанца, и като едного, който ся е трудил и ся труди за Болгарската Книжовнина. Почитами немалко и сочинителя того изложения, като ревнителя на просвещението. А колкото за учението, или за езика на единий или на другий, немами да произнесем мнение. Нито благоприятно намирами да давами причина за пристрастни борби между мужи, които треба да ся любят и да ся трудят с миром за исполнението на должностите своего звания, и за доброто ближнаго своего. Но вовсе това, колкото за предмета верху езика наш, мислим, че никой от нынешните наши писатели или учители не може по истине да ся похвали, че го знае совершенно и без погрешка, или на речите или на сочинението, или и на двете. И за това требува да не дирим толкос да ся укорявами, но да пишим всякий както може и колкото може да ся подвизава за по-доброто наречие; и тако с времето може да ся исправи и езика и знанието на писателите.

ЛИТЕРАТУРА

Богоров 1848: *Богоров, Ив.* Първичка българска словница. Написа И. Андреев. Изваждани втори. Стамбол. В тискарницата на Тадея Дивитчиан.

Геров 1842: *Геров, Н.* Няколко думи за превода на математическата география на г. Ивана А. Богоева, написани от Найдена Герова. Одеса, в Брауновата типография.
 Геров 1851: *Геров, Н.* (псевдоним Млъчан) [Отзив] – Цариградски вестник, год. II (B), № 53, 22 септ. 1851.

ИМЕНА Г. Г. БЛАГОВОЗВЪЩИХЪ ПОД-
 НИСАТЬСЯ НА СНО КНИГУ.

I. въ Одессѣ, числ. экзек.

Е. В. Гавриѣлъ, Архіепископъ Херсонскій и Тавричскій	2
Е. С. Г. Псковскій и Бессарабскій Генералъ-Губернаторъ, Графъ М. С. Воронцовъ	5
Е. В. Генералъ отъ Инфантеріи Навловъ	5
Е. П. Тайникъ сов. А. С. Стурдза	5
Графъ С. М. Воронцовъ	5
Старш. сов. С. В. Софоновъ	2
Издр. сов. А. А. Славковскій	2
Профес. Равн. Лицеи: М. А. Соловьевъ	10
Г. г. П. Веровъ Докторъ въ Краѣвъ	20
С. М. Тонковъ	10
С. Д. Тонковичъ	10
Ген. А. Тонковичъ	2
Е. Д. Мутьевъ	5
Н. М. Тонковъ	3
Г. в Х. Тонковичъ	2
В. П. Полаузовъ	4
В. Стойковичъ	1
Н. Геровъ	3
А. Н. Козляновъ	1

Начална страница на списъка на спомоществателите за „Математическа география”. Списъкът е кратък, завършва на следващата страница с още няколко имена.

